

**ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱՄԱԿԸ
ԹԵՀՐԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻՆ
ԵՎ ԹԵՄԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ**

**ԹԵՀՐԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՎԱՐԺԱՆ ԹԵՄԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻՆ
ԵՎ ԹԵՄԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ**

Թ Ե Հ Ր Ա Ն

Սույն թվականի ապրիլ 22-ի երեկոյան Վեհափառ Հայրապետը ստացել և ընթերցել է Ձեր 29 մարտ 1958 թվակիր համար 165/25 նամակը, որով «որդիական պարտք եք համարում» «խոնարհաբար հաղորդելու, որ Թեհրանի թեմի Պատգամավորական ժողովը, 1958 փետրվարի 26-ին գումարած իր հերթական նիստում, ի նկատի ունենալով Իրանի նախարարաց խորհրդի 1949 թվականի հուլիսի 25-ի որոշումը Իրանի փոքրամասնությանց կրոնական պետերի և պատվիրակների նկատմամբ», ինչպես նաև նկատի ունենալով «Թեհրանի թեմի համար ստեղծված խիստ բացառիկ պայմանները և մեր նկեղեցու անվտանգությանը կապված որոշ մտահոգություններ, ինչպես և մի շարք այլ հիմունքներ, որոշել է դադարեցնել Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռի հետ ունեցած ձևական կապը և խնդրամատույց լինել Մեծի Տանն Կիլիկիո Ս. Աթոռին՝ Թեհրանի թեմը աննելու իր հովանու ներքո»:

Նորին Ս. Օծույթյունը ապրիլի 24-ին Ձեզ հղել է հետևյալ հեռագիրը.

«Ապրիլի 22-ին ստացանք Ձեր 29 մարտի նամակը:

Մայր Աթոռը չի կարող համաձայն լինել Ձեր որոշման: Ոչ ոք իրավասություն չունի հայ եկեղեցիների և հավատացյալների հոգևոր կապը կտրել Ս. Էջմիածնից: Մենք պիտի գրենք Ձեզ, Մեր խոսքը ուղղելով Թեմական ժողովիդ և իրանահայ ժողովրդին:

Ի հարկին մենք պիտի դիմենք նաև Իրանի բարեխնամ կառավարության:

Մինչ այդ, մնացե՛ք խաղաղ և լավատես և մի՛ կատարե՛ք ուրե՛կ ձեռնադրի դիմելու այլ եկեղեցական կենտրոնի:

Մենք վստահ ենք, քե ամեն դժվարություն կհաղթահարվի և Ս. Էջմիածինը, իբրև հոգևոր կենտրոն, իր դարավոր հովանին կպահպանե Իրանի դրացի և բարեկամ պետության մեջ գործող հայ եկեղեցիների վրա, հարգելով իրանական պետական օրենքներն ու շահերը:

Իրանի հայ քեմեդը, ինչպես անցյալում դարեր շարունակ, կան ու կմնան նաև այսուհետև Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հոգևոր իշխանության ներքև:

Կնաչորդե նամակը:

Լսեցե՛ք Էջմիածնի սուրբ ձայնը և ընդունեցե՛ք Աստուծո և Մեր հայրենապետական օրհնությունը:

Թե Վերոհիշյալ Ձեր գրությունը Վեհափառ Հայրապետի սրտի և ապրումների վրա ինչ ազդեցություն է գործել, այդ մասին մենք չենք գրում, որովհետև գուցե չկարողանաք չափել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի վիշտը ալա ահավոր և պատմականորեն աննախընթաց ողբերգության առաջ:

Ներկա գրությամբ կամենում ենք պատասխանել Ձեր 29 մարտ 1958 թվականի իր նամակին՝ հանուն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի, Նորին Վեհափառություն Տ. Տ. Վազգեն Ա Հայրապետի հավանությամբ, այն հույսով, որ Դուք, ծանոթանալով նրա բովանդակությանը, պիտի փարատվեն բոլոր թյուրիմացությունները, պիտի լսվի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հորդորը և պիտի վերահաստատվեն դարավոր հոգևոր կապերը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի և Թեհրանի թեմի միջև:

1) Նախ մենք պետք է նկատենք, թե դժվար է հավատալ, որ իրանահայ հավատացյալ ժողովուրդը, հոգևոր դասը և եկեղեցական-աղագային իշխանությունները կարողանային նման որոշման հանգել, այսքան անսպասելի և անբացատրելի կերպով:

Եվ իրոք, այդ երևում է նաև Ձեր նամակից, ուր խոսում եք «Թեհրանի թեմի համար ստեղծված խիստ բացառիկ պայմանների և մեր Եկեղեցու անվտանգությունը կապված որոշ մտահոգություններ»-ի մասին: Հետևաբար պետք է եզրակացնել, թե ինչ որ նոր և արտաքին պատճառներ ստեղծել են խիստ բացառիկ և վտանգավոր պայմաններ Ձեր եկեղեցական կյանքում: Մնում է մեզ իմանալ և հաստատել, թե որո՞նք են այդ խիստ բացառիկ ու վտանգավոր պայմանները, որոնց մասին որոշակի կերպով Դուք ոչինչ չեք ասում Ձեր նամակում:

2) Դուք հիշում եք միայն մի օրինական պարագա, այն է՝ 1949 թվականի իրանական կառավարության որոշումը Իրանի փոքրամասնությանը կրոնական պետերի նկատմամբ:

Այդ որոշումը ծանոթ է մեզ 18 հունիս 1956 թվակիթ Թեհրանի հայոց թեմական խորհրդի ղեկուցագրից:

Ինչքան մենք հասկանում ենք, այդ որոշումից բնավ չի բխում որևէ անհաշտ վիճակ կամ տրամադրություն Թեհրանի թեմի՝ Ս. Էջմիածնի հոգևոր հովանավորության տակ լինելու նկատմամբ: Մնաց որ այն հոգևոր կենտրոնը, որին կամենում եք կապել Ձեր թեմը, նույնպես օտար մի պետության հողամասի վրա է գտնվում, և այն էլ ոչ իսկ դրացի: Ուստի Ձեր ակնարկած պետական օրենքի կապակցությամբ իրավական կացությունը մնում է նույնը:

Ուրեմն Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը չի կարող ընդունել Ձեր այդ փաստարկումը իբրև հիմնավորված: Եվ չենք էլ կարող մտածել, թե Իրանական մեր դրացի և բարեկամ պետությունը այլ կերպ կմեկնաբանի իր 1949 թվականի որոշումը փոքրամասնությանը կրոնապետների նկատմամբ:

3) Իրանի բարեխնամ կառավարության 1949 թվականի որոշումը Մայր Աթոռի համար ոչ մի անբնական որոշում չէ. արտասահմանյան մեր մի շարք թեմեր նույնպիսի պետական օրենքների ներքև են գործող երկար տարիներից ի վեր, ինչպես օրինակ Ռումինիայում: Նման օրենքներ բնավ երբեք արգելք չեն հանդիսացել և չեն հանդիսանում, որ հիշյալ երկրների հայ եկեղեցիները հոգևոր իմաստով ենթակա լինեն բազմադարյան Ս. Էջմիածնին, որ, ինչպես ամբողջ աշխարհը գիտե, Գլուխն է Հայ Եկեղեցու և կենտրոնը հայոց սուրբ հավատի Դ դարից ի վեր:

4) Մայր Աթոռը հարգել է և հարգում է Իրանի պետական օրենքները և 1949 թվականի որոշումը, և այդ իսկ պատճառով այդ թվականից ի վեր չի առաջարկել որևէ հոգևոր պետ իրանահայ թեմերի համար, միշտ հուսալով, որ հնարավոր կլինի իրանահայության ծոցից հարմար թեկնածուներ գտնել, ժողովրդի հավանությունը:

Այս ոգով առաջնորդվելով, Մայր Աթոռը ուրախությամբ հաստատեց, որ Թավրիզի թեմին իբրև առաջնորդական տեղապահ՝ ընտրվեց տեղի վաստակավոր քահանաներից արժանապատիվ Ս. Կարապետ ավագ քահանա Մանուկյանը: Եվ նույն ոգով առաջնորդվելով, անցյալ տարվա փետրվարի 27-ին Վեհափառ Հայրապետը առաջարկեց Թեմական խորհրդիդ, որ նաև Թեհրանի թեմը իբրև առաջնորդ ընտրի թեմիդ հոգևորականներից արժանապատիվ Ս. Հովհաննես ավագ քահանա Հաճյանին, որ կարող էր և վարդապետական վեղար ընդունել այդ պաշտոնին կոչվելու առթիվ: Ահա թե ինչ էր գրում Ձեզ նորին Ս. Օծուկյունը այդ նամակում:

«... Ահա թե ինչու Մեեք մտածում եմք լիազորել առաջնորդական տեղապահի պաշտոնով Ձեր հոգևոր հովիվ արժանապատիվ Ս. Հովհաննես ավագ քահանա Հաճյանին, Թեմական խորհրդիդ հավանությամբ, այնպես ինչպես այդ կացությունը կա Թավրիզի քեմում, մնալով, որ մոտ ապագայում հնարավոր լինի մի վերջնական կարգադրություն տնօրինել, որպեսզի Թեհրանի քեմն ունենա իր վարդապետ կամ եպիսկոպոս առաջնորդը»:

Թեհրանի Թեմական խորհրդի 1957 թվականի մարտ 25 թվակիր № 720/320 պատասխանի մեջ ասվում էր. «Ամենայն հաճությամբ ստացանք Ձերդ Սրբության 27 փետրվար № 94 թվակիր օրհնարքի գրությունը: Ձեք կարող մեր երախտագիտությունը չհայտնել այն բարձր հոգածության համար, որ Ձերդ Վեհափառությունը, իր բազմազբաղ վիճակում, հնարավորություն է ունեցել ցույց տալ մեր թեմին»:

Վեհափառ Տեր, շտապում ենք հայտնել Ձերդ Սրբության, որ վերոհիշյալ գրությունն իսկույն հղեցինք թեմիս Պատգամավորական ժողովին, որի իրավասությունների սահմաններումն է գտնվում առաջնորդական փոխանորդի ընտրության հարցը, համաձայն հոգեւելույս Կաթողիկոս Գեորգ Զ-ի կողմից հաստատված թեմական կանոնադրության և խնդրել, որ ամենակարճ ժամանակաշրջանում հանգամանորեն քննության առնվեն ընտրելիքի և ընտրության պարագաները և արդյունքը, առաջին հերթին ներկայացնելով Ձերդ Վեհափառության: Գործի ընթացքը հաղորդելով Ձերդ Վեհափառության և մի անգամ ևս շնորհակալություն հայտնելով Ձեր հայրական հոգածության և ուշադրության համար, որդիական խորին հարգանք մատուցում ենք ի համբույր Ս. Աջույդ, խնդրելով Ձեր հայրական օրհնությունը» (ստորագրողներ՝ նախագահ Վահրամ Դավիթբեկյան, անգամ քարտուղար Դավիթ Փափազյան):

Նույն հարցի կապակցությամբ Վեհափառ Հայրապետը ստացավ Թեհրանի թեմի Պատգամավորական ժողովի կողմից 15 մայիս 1957 թվակիր պաշտոնագիրը, որտեղ ասվում էր.

«Թեհրանի թեմի Պատգամավորական ժողովը, սույն թվականի մայիսի 7-ին իր արտակարգ նիստում, զբաղվեց Ձերդ Վեհափառության 27 փետրվար № 94 օրհնարքի գրությունով, ուղղված Թեհրանի հայոց Թեմական խորհրդին: Պատգամավորական ժողովն իր խորին շնորհակալություններն ու երախտագիտական արտահայտությունները արձանագրեց Ձերդ Վեհափառության հոգածության և ուշադրության համար»:

Առաջնորդական տեղապահ ունենալու խնդիրը Պատգամավորական ժողովը մանրամասն ու հանգամանորեն քննության առնելուց հետո միաձայնությամբ կայացրեց հետևյալ որոշումը, որ շտապում ենք հայտնել Ձերդ Վեհափառության: Նկատի ունենալով, որ թեմիս Պատգամավորական ժողովի, Թեմական խորհրդի և հասարակական մյուս մարմինների պաշտոնավարության եռամյա շրջանը լրանալու վրա է և շատ մոտ ապագայում նոր ընտրություններ տեղի պիտի ունենան, առաջնորդական տեղապահի ընտրության խնդիրը թողնել նոր ընտրվելիք Պատգամավորական ժողովին, պատշաճ տնօրինություն անելու համար: Որդիական խորին հարգանք համբուրում ենք Ձերդ Վեհափառության

Ս. Աջլը: Դիվան Թեհրանի թեմի Պատգամավորական ժողովի: Նախագահ՝ Պերճ Գրիգորյան, քարտուղար՝ ղոկա. Վ. Նահապետյան:

Ս. Էջմիածնի կողմից այս բոլոր առաջարկությունները եղան՝ հարգելու համար Իրանի կառավարության որոշումները և իրանահայ եկեղեցական կյանքը համաձայնեցնելու տեղական պետական օրենքներին:

5) Մեզ անհասկանալի է թվում Ձեր գանգատը, որով հայտնում եք, թե իրանական կառավարության 1949 թվականի որոշման պատճառով, «Թեհրանի թեմի և Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռի հարաբերություններն ունեցել են միայն ձևական և անվանական բնույթ»:

Եթե «ձևական և անվանական բնույթ» բառերը գործածում եք կամենալով հասկանալ, որ Ս. Էջմիածնի և Թեհրանի թեմի միջև որևէ կապ գոյություն չի ունեցել և թե փաստորեն արդեն իսկ խզված են պաշտոնական փոխադարձ հոգևոր բարոյական հարաբերությունները, ապա այն դեպքում պետք է նշենք, թե այդ բնավ չի համապատասխանում իրականությանը:

Հիշենք մի քանի կարևոր փաստեր, որոնք ցույց են տալիս, թե իրականության մեջ սերտ կապ և գործակցություն է գոյություն ունեցել վերջին տարիների ընթացքում և՛ Մայր Աթոռի և Ձեր թեմի միջև:

ա) Նորին Ս. Օծուխյուն Ս. Ս. Վազգեն Ա Կաթողիկոսի ընտրությունից ի վեր, այսինքն վերջին երեք տարիների ընթացքում, տասնյակ հեռագրեր և պաշտոնական նամակներ են փոխանակվել Մայր Աթոռի և Թեհրանի Թեմական խորհրդի միջև, միշտ Թեմական խորհրդի նախագահ մեծարգո տիար Վահրամ Դավիթխանյանի և քարտուղար Արթուր Լևոնյանի կամ Դավիթ Փափազյանի ստորագրությամբ և պաշտոնական կնիքով, իսկ երբեմն էլ փոխնախագահ Արտաշես Բաբալյանի և անդամ քարտուղարներից մեկի ստորագրությամբ:

Այս շրջանին ստացվել են նաև տեղեկագրեր, զեկուցագրեր Թեհրանի Թեմական խորհրդից, Թեհրանի եկեղեցական խորհրդից, Թեմական հոգևոր գործակալ արժանապատիվ Ս. Հովհաննես ավագ քահանա Հաճյանից, Ղազվինի եկեղեցական խորհրդից, բազմաթիվ նասակներ այլ քահանաներից, վիճակագրական տեղեկություններ, լուսանկարներ և այլն: Մայր Աթոռի հետ նույնպիսի հարաբերություններ ունեցել են նաև Թավրիզի և Սպահանի թեմերը:

Մայր Աթոռում ստացված վերջին տեղեկագրերն է եղել Թեհրանի թեմի հոգևոր գործակալ Ս. Հովհաննես ավագ քահանա Հաճյանի 28 ապրիլ 1957 թվակիր № 126 տեղեկագրերը՝ Թեհրանի ամբողջ թեմում գործող 22 հայկական եկեղեցիների և հայ հավատացյալ ժողովրդի մասին, որի ընդհանուր թիվն է կազմում 65 450 շունչ, ըստ ներկայացված մանրամասն ցուցակի:

բ) Ձեր թեմի հոգևոր գործակալ Ս. Հովհաննես ավագ քահանա Հաճյանը իր 1 հոկտեմբեր 1957 թվակիր № 125 պաշտոնագրով խնդրել էր Սրբալույս Մեռոն ուղարկել Թեհրանի և մյուս թեմերի համար: Ընդառաջելով դիմումին, Մայր Աթոռից Սրբալույս Մեռոն ուղարկվեց և հանձնվեց Թեհրանի հոգևոր գործակալին գերաշնորհ Ս. Բաբգեն եպիսկոպոսի ձեռամբ, որ Թեհրանի Թեմական խորհրդի նախագահի ցանկությամբ, դեպի Կալիֆոռնիա իր վերադարձին Թեհրանից անցավ, հանձնելու համար Սրբալույս Մեռոնը և բերելու Ձեր թեմին՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հայրապետական օրհնությունը:

գ) Թեմական Պատգամավորական ժողովի դիմանի կողմից Մայր Աթոռ է ուղարկվել 1954 թվականի օգոստոսի 10 թվակիր № 4 պաշտոնագրերը, որով ղեկուցվում էր Գերագույն Հոգևոր Խորհրդին՝ Թեմական Պատգամավորական ժողովի գումարման և հովիսի 3—9 իր ոմանցած չորս նիստերի և օրակարգի հարցերի մասին, ինչպես և երեք տարվա համար նոր ընտրված թեմական խորհրդի մասին՝ բաղկացած 11 անդամներից:

Այս պաշտոնագիրը ստորագրել են Թեհրանի թեմի երրորդ Պատգամավորական ժողովի նախագահ պր. Պետո Գրիգորյանը, փոխ-նախագահ պր. Աշոտ Բաբալյանը և քարտուղար ղոկա. Վ. Նահապետյանը:

Նորընտիր Թեմական խորհրդի նկատմամբ Մայր Աթոռը ոչ մի առարկություն չի ունեցել և օրինավոր նկատելով այն, գործակցել է սիրով, փոխադարձ սիրովի հարաբերություններ պահպանելով մինչև օրս:

դ) Կանոնավոր կերպով Մայր Աթոռից Թեհրան են ուղարկվել Ամենայն Հայոց Հայրապետության պաշտոնաթերթ «Էջմիածին» ամսագիրը և օրացույցներ, որոնց հաշիվները և վճարումները ստացվել են պարբերաբար: Իբրև «Էջմիածին» ամսագրի պատասխանատու ներկայացուցիչ՝ նշանակվել է Տ. Հովհաննես ավագ քահանա Հաճյանը և այդ պաշտոնի մեջ վերահաստատվել Թեհրանի Թեմական խորհրդի 18 մարտ 1957 թվակիր մեզ ուղղված պաշտոնագրով:

ե) Ամուսնական հարցերի կապակցությամբ պաշտոնական թղթակցություն է տեղի ունեցել Մայր Աթոռի և Թեհրանի թեմի միջև, ինչպես օրինակ 1955 թվականի դեկտեմբերի 19-ին՝ տիկին Մարգարիտ Վարդանի ապահարզանի կապակցությամբ, 1958 թվականի փետրվարի 6-ին՝ Լուսիկ և Մկրտիչ Սարհազյանի հարցով և այլն:

զ) Շնորհաբաշխումներ և պարգևատրումներ է կատարել Մայր Աթոռը, իբրև հետևանք Թեհրանի Թեմական խորհրդի միջնորդությանց, վերջինը լինելով Թեհրանի Թեմական խորհրդի միջնորդությունը՝ 29 օգոստոս 1957 թվակիր № 196/361 պաշտոնագրով՝ ազգային բարերար սարմաստեցի Տ. Մարգար Սարգսյանին Ս. Գրիգոր Լուսավորչի շքանշանով պարգևատրելու մասին, միջնորդություններ, որոնք սիրով հարգվել են Վեհափառ Հայրապետի կողմից:

է) Մայր Աթոռի և Թեհրանի Թեմական խորհրդի հարաբերությունները առնչված են եղել նաև Ս. Էջմիածնի Հոգևոր Ճեմարանի հետ: Հիշենք Թեհրանի Թեմական խորհրդի 22 օգոստոս 1957 թվակիր № 794/359 պաշտոնագիրը, որով Ս. Էջմիածնի Հոգևոր Ճեմարանի սան ներկայացվում էր թեհրանաբնակ հայ պատանի Արամ Մնացականյանը:

Հիշենք նաև Թեհրանի Թեմական խորհրդի նախագահ տիար Վահրամ Դավիթխանյանի և թեհրանաբնակ այլ ազգայինների անցյալ տարի ուղարկած նվերները Հոգևոր Ճեմարանի մեր սաների համար:

ը) Մայր Աթոռը, 1957 թվականի հունիսի 2-ին, Թեհրանի Թեմական խորհրդին ուղարկել է օրհնված խաչիկներ, հավատացյալներին բաժանելու համար, ստանալով Թեմական խորհրդի № 737/336 պաշտոնագիրը՝ ստորագրությամբ նախագահ տիար Վ. Դավիթխանյանի և քարտուղար պր. Աբրահամ Ասատրյանի, որի մեջ գրված է. «Թեմական խորհուրդս իր հարգալի շնորհակալություն է հայտնում Ձերդ Վեհափառության, հայրական բարձր ուղարկության համար: Հիշյալ խաչերը բաժանեցինք հավատացյալներին, որը հոգեկան սփոփանք և մեծ բավականություն պատճառեց նրանց»:

թ) 1957 թվականի օգոստոսի 25-ին Թեհրանի Թեմական խորհուրդը խոնարհաբար խնդրում էր Վեհափառ Հայրապետից՝ միջնորդել Կյուպենդյան հիմնարկության ներկայացուցիչների մոտ և հորդորել նրանց, որ Ս. Էջմիածնից վերադառնալիս անցնեն Իրանից, իրանահայ մշակութային կարիքների կապակցությամբ: Ընդառաջելով եղած դիմումին, մեր սիրելի Վեհափառ Հայրապետը ջերմությամբ է խոսել հարգելի ներկայացուցիչներին, խնդրելով, որ ընթացք տան իրանահայության հրավերին, և այդ մասին անմիջապես հեռագրել է Թեհրանի Թեմական խորհրդին, 1957 թվականի օգոստոսի 26-ին:

Ահա տվյալներ և փաստեր, որոնք խոսում են հստակ և ստույգ կերպով այն մասին, թե նաև 1949 թվականի Ձեր հիշատակած կառավարական որոշումից հետո մինչև մեր օրերը, Մայր Աթոռի և Թեհրանի թեմի միջև հարաբերությունները և կապերը եղել են սերտ, հարատև և արդյունավետ՝ փոխադարձ սիրո և հարգանքի ու հոգևոր մխիթարության պայմաններում:

6) Ձեր գրության մեջ ավելացնում եք նաև՝ «ինչպես մի շարք այլ հիմունքներ» բացատրությունը, առանց որոշակի կերպով ասելու, թե որոնք են այդ «այլ հիմունքներ»-ը, որ պատճառ են հանդիսանում Ձեր որոշման:

«Ալիք» թերթի մարտի 6-ի համարում, սակայն, կարդացինք մի հաղորդագրություն Ձեր թեմի սեպտեմբերի 26-ի Թեմական Պատգամավորական ժողովի հինգերորդ նիստի և Ս. Էջմիածնից Ձեր թեմը բաժանելու որոշման մասին, որ լույս է սփռում Ձեր այդ հիշած «մի շարք այլ հիմունքներ» անորոշ խոսքերի վրա:

Այդ հաղորդագրության մեջ հիշված են ութ կիտեր, իբրև «հիմունք» Ս. Էջմիածնից բաժանման:

Ա, Բ, Է և Ը կետերը վերաբերում են Իրանական կառավարության 1949 թվականի որոշման և Ս. Էջմիածնի ու Ձեր թեմի իբրև թե «անվանական և ձևական կապ»-ի և այդ օրինական պայմանից բխած կացության: Այդ շորս կետերին մենք վերևում անդրադարձանք արդեն, ցույց տալով, որ՝

ա) Իրանական պետական այդ օրենքից մենք որևէ դժգոհություն չունենք և ոչինչ չենք գտնում մեղադրելի:

բ) Մայր Աթոռը հարգել է այդ օրենքը և երբեք չի փորձել այն խախտել:

գ) Այդ օրենքը բնավ պատճառ չի եղել, որ Ս. Էջմիածնի հոգևոր հեղինակությունը պահպանվի Ձեր թեմի վրա, և որ սերտ կապ և հարաբերություն լինի մեր միջև, ինչպես ցույց տվինք վերև հիշատակված փաստաթղթերով:

դ) Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, հարգելով այդ օրենքը, անցյալ տարի առաջարկել է Ձեզ իբրև առաջնորդ իրանահայտակ և թեհրանարնակ մի հոգևորականի:

7) Հաղորդագրության մեջ հիշված երրորդ կետում նշված պարագան մեզ հայտնի չէ իր մանրամասնությանց մեջ և չգիտենք, թե ինչ ձևով և ինչ պայմանների տակ, սրանից 7—8 տարի առաջ, հանդուցյալ Ս. Տ. Գևորգ Զ Հայրապետը, Մայր Աթոռում ստացված բողոքների հիման վրա, Թեհրան է գործուղել Ատրպատականի առաջնորդական տեղապահին, քննելու համար կատարված ընտրությունները: Եվ ինչքան ծանոթ է մեզ՝ Մայր Աթոռը ոչ այդ առթիվ և ոչ էլ ուրիշ առիթով որևէ լուծարքի որոշում չի հրապարակել ու չի գործադրել:

Իսկ հաջորդ թեմական ընտրությունը, կատարված 1955 թվականին, ինչպես հիշեցինք վերև, որևէ տարակարծությանց տեղի չի տվել և տեական կերպով հարաբերությունները շարունակվել են, բնականոն և ավանդական պայմանների մեջ: Ուստի և Դ կետում հիշված պարագան ամբողջովին չի համապատասխանում իրականության:

8) Ե կետում հիշատակված պարագան՝ 1956 թվականի աշնան Ս. Հմայակ վարդապետ Ինդոյանի իբրև Հայրապետական պատվիրակ գալն է Թեհրան: Բայց թե ինչու՞ այդ պարզ և մի քանի օր տևող այցելությունը երկու տարի հետո «հիմունք» պիտի ծառայի Ս. Էջմիածնից բաժանվելու, անհասկանալի է մնում:

Երուսաղեմի միաբաններից, ամերիկյան քաղաքացի, Հմայակ վարդապետին Մայր Աթոռը հանձնարարել էր այցելել պարսկահայ թեմերը, իբրև գլխավոր նպատակ ունենալով տեղում ուսումնասիրել Ձեր թեմը և այն առաջնորդով օժտելու պայմանները, Ձեզ հետ խորհրդակցաբար:

Հոգեշնորհ Ինդոյան վարդապետը, Ձեզ շատ ծանոթ պատճառներով, չկարողացավ իր պարտականությունը կատարել և նույնիսկ հայոց եկեղեցում չկարողացավ ներկա լինել սրբազան արարողությանց, ու մի քանի օրից ստիպված եղավ մեկնել Ձեր երկրից:

Մենք այս բոլորը շատ անբնական դուռնք և 1956 թվականի մայիսի 1-ի հեռագրով Վեհափառ Հայրապետը դիմեց Թեհրանի Թեմական խորհրդիդ, որ 1 հունիս թիվ 635/237 և 18 հունիս թիվ 645/245 ընդարձակ բացատրագրերով պարզեց այն պայմանները, որոնք ստիպել էին Հմայակ վարդապետին մեկնել Թեհրանից, առանց հեռավոր կերպով իսկ նշելու, թե այդ պարագան որևէ չափով ազդել էր կամ կարող էր ազդել Մայր Աթոռի և Թեհրանի թեմի փոխհարաբերությանց վրա: Ընդհակառակը, այդ գրությունը ոչ միայն հարգալի էր, այլև հագեցված էր հավատարմության և որդիական սիրտ արտահայտություններով:

Մայր Աթոռը, ծանոթանալով Թեհրանի թեմի վերոհիշյալ բացատրագրին, չներկայացրեց որևէ առարկություն և այնուհետև ևս մեր հարաբերությունները ընթացան իրենց բնականոն հունով:

9) Ինչ վերաբերում է Զ կետին, ստիպված ենք հաստատել, թե այն նույնպես չի համապատասխանում իրականության: Ս. Բաբգեն վարդապետ Վար-

ժապետյանը, ընտրված լինելով Կալիֆոռնիայի թեմի առաջնորդ, Բեյրութից Ս. Էջմիածին ժամանեց, պարզապես իբրև ճամբորդ անցնելով Թեհրանից: Նա ոչ մի պաշտոնական հանդիպում չի ունեցել, ոչ իսկ հայոց եկեղեցի է այցելել, չունենալով Վեհափառ Հայրապետի կողմից ոչ մի հանձնարարություն: Մայր Աթոռը նույնիսկ չէր իմանում, թե Բաբգեն վարդապետը ինչ ճանապարհով է գալու Ս. Էջմիածին: Նա Թեհրանում մնացել է մեկ-երկու օր միայն և այդ առթիվ բարեկամական հանդիպում էր ունեցել Թեմական խորհրդի նախագահ պր. Վ. Դավիթխանյանի հետ, և այս վերջինը ու մի քանի այլ ազգայիններ, առիթից օգտվելով, նվերներ էին ուղարկել Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարի և Հոգևոր Ճեմարանի մեր ուսանողների համար: Եվ թեմական խորհրդի հարգարժան նախագահը ինքը խնդրել էր Բաբգեն վարդապետից, որ եպիսկոպոս ձեռնադրվելուց հետո, ղեպի Կալիֆոռնիա իր վերադարձին, ջանար Պարսկաստանի վրայով անցնել, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությունները բերելու համար հավատացյալ ժողովրդին: Եվ իրոք, Բաբգեն սրբազան հարգեց իր խոստումը և վերադարձավ Թեհրանի վրայով: Սակայն Նորին Սրբազնությունը, հակառակ Թեմական խորհրդի նախագահի ցանկության, չկարողացավ Ս. Էջմիածնի օրհնությունը տալ ժողովրդին, որովհետև Թեմական խորհրդի որոշ անդամներ փոթորիկ էին բարձրացրել Թեմական խորհրդի՝ այդ հարցին նվիրված նիստում, չհանդուրժելով Բաբգեն եպիսկոպոսի ներկայությունը Թեհրանի հայոց եկեղեցում: Եվ այդ փոթորկալից նիստից հետո, նախագահ պր. Դավիթխանյանը, ինք ևս դառնացած, հայտնեց էր Բաբգեն սրբազանին Թեմական խորհրդի որոշումը (իբրև միջին ճանապարհ), այն է՝ «Բաբգեն եպիսկոպոս կարող է եկեղեցում ներկա լինել սուրբ պատարագին, սակայն առանց խոսք առնելու»:

Բաբգեն սրբազանը, արցունքը աչքերին, հեռացել էր Թեհրանից՝ առանց կիրակի օրվան սպասելու:

Ահա մեր խոսքը իբրև պատասխան Ձեր 29 մարտ 1958 թվալիի նամակին և մարտի 6-ին հրապարակված հաղորդագրության: Խորհում ենք, թե ճշմարտությունը և արդարությունը արեւի լուսի նման պարզ են և Թեմական Պատրիարքական ժողովը որեւէ իրավացի հիմունք չի ունեցել և չէր կարող ունենալ՝ տալու համար իր «որոշումը», որ ազգային-եկեղեցական մի դժբախտություն է, հոգևոր-բարոյական մի աղետ:

Պարսկահայությունը, Հայ աշխարհի կողից պոկված այս հարապատ ժողովուրդը, ինչպե՞ս կարելի է բաժանել իր Սրբություն Սրբոց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնից:

Ո՞վ տվեց այս դժբախտ որոշումը. հարցրի՞ք արդյոք ժողովրդին:

Չե՞ք զգում, սիրելիք մեր, որ լաց է լինում հայ ժողովրդի սիրտը, և որ բողբոջում են Նոր-Ջուղայում հանգչող Ս. Էջմիածնի քարերը:

Չէ, չեն կարող ճիշտ լինել ոչ Ձեր նամակը և ոչ էլ Ձեր հաղորդագրությունը: Այդ գրության ներքև չի ստորագրել և չէր կարող ստորագրել ոչ Իրանի մեր պատվական և հարազատ ժողովուրդը և ոչ էլ հայ հոգի կրող Թեմական Պատրիարքական մի ժողով:

Համուն Նորին Վեհափառություն Տ. Տ. Վաղգեն Ա Կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց, Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդս հայտարարում է.

ա) Իրանի մեր երեք թեմերը, այդ թվում նաև Թեհրանի թեմը, իրենց եկեղեցիներով և հավատացյալ ժողովրդով եղել են, կան ու կմնան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հոգևոր իշխանության ներքև:

բ) Ազգային-եկեղեցական որեւէ մարմին իրավասություն չունի Հայաստանյայց եկեղեցիներն ու հավատացյալները բաժանելու իրենց դարավոր մայր կենտրոն Ս. Էջմիածնից:

գ) Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին ուրիշ Գլուխ չունի բացի Ս. Էջմիածնի Ընդհանրական Հայրապետ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսից: Հայկական այլ եկեղեցական կենտրոններ, ինչպիսիք են Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսական կամ Նրուսաղեմի և Կոստանդնուպոլսի Պատրիարքական Աթոռները, անդամներն են Հայ Եկեղեցու մարմնին և միակ գլուխ Ս. Էջմիածնին:

ծնին, և բոլորն էլ ի հոգևորս ենթակա են Մայր Աթոռին: Հետևաբար ոչ կանոնական-իրավական տեսակետից և ոչ էլ մեր սուրբ ավանդությանց և պատմական իրավասությանց լույսի տակ, հնարավոր չէ Ս. Էջմիածնից բաժանվել և կան իրավասությանց կենտրոնի կապվել: Եթե իրանահայ եկեղեցիներն ու ժողովուրդը Հայաստանյայց եկեղեցու մեջ են գտնվում, ապա ուրեմն նրանք կարող են ունենալ միմիայն հոգևոր մի վերին կենտրոն, այն է ամենայն հայոց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը, հիմնված 301 թվականին Հայ եկեղեցու ծնունդով:

դ) Հետևաբար, կոչ ենք անում Ձեզ, Թեմական Պատգամավորական ժողովին՝ անդամներին և համայն հայ հավատացյալ ժողովրդին՝ թյուրիմացություն արդյունք նկատել Պատգամավորական վերջին ժողովին՝ Մայր Աթոռից բաժանվելու որոշումը, հետս կոչել այն ու շարունակել հավատարիմ մնալ և հոգեպես հպատակ՝ հայոց հավատի սյուն աստվածակառույց Ս. Էջմիածին:

ե) Առաջարկում ենք Թեհրանի Թեմական Պատգամավորական ժողովին՝ ընտրել թեմակալ առաջնորդ՝ Հայաստանյայց եկեղեցու և Ս. Էջմիածնի հավատարիմ հոգևորականների շարքերից, համաձայն իրանական պետական օրենքների և Ձեր թեմական կանոնադրության տրամադրությունների:

Ս. Էջմիածնից ընդունեցեք Նորին Վեհափառության հայրապետական օրհնությունը և մեր լավագույն բարեմաղթությունները՝ Ձեր քաջառողջություն ու Ձեր եկեղեցական կյանքի խաղաղության համար:

ԳԵՐԱԳՈՒՑՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Ատենապետ՝ ՍԱՀԱԿ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

2 մայիսի 1958 թ.
Ս. Է. ԶՄԻԱՄԻՆ

